

Eugeniusz Kempa

Wpływ środowiska rodzinnego na jakość i organizację czasu wolnego uczniów klas III wiejskich szkół podstawowych

Nauczyciel i Szkoła 1 (4), 59-66

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Eugeniusz KEMPA

Wpływ środowiska rodzinnego na jakość i organizację czasu wolnego uczniów klas III wiejskich szkół podstawowych

Dokonujące się przemiany we współczesnym świecie, a w tym także w Polsce mają wpływ na zwiększenie się zasobów czasu wolnego w życiu człowieka. Dzieje się to za sprawą postępu technicznego, automatyzacji procesów produkcji, doskonalącej się organizacji pracy.

W związku z tym pojawił się przed wychowawcami problem wychowania dzieci do czasu wolnego i kształtowania w nich od najmłodszych lat umiejętności samodzielnego wykorzystania czasu wolnego. Czas ten miałby na celu wszechstronnie rozwijać osobowość ucznia, pobudzać jego inicjatywę i aktywność, a równocześnie umożliwiałby wypoczynek oraz dawał odprężenie psychiczne.

Czas wolny jest złożonym zjawiskiem społecznym w dobie współczesnej cywilizacji technicznej. Pedagodzy, socjolodzy i ekonomiści określają czas wolny jako kategorię ekonomiczną i wychowawczą, gdyż kryje w sobie wiele wartościowych walorów, jeżeli człowiek potrafi go wykorzystać dla własnego twórczego rozwoju. W czasie wolnym, racjonalnie zorganizowanym mogą być wykryte talenty, ujawnione uzdolnienia i zamiłowania, mogą też być tworzone najwspanialsze dzieła, koncepcje, pomysły i wynalazki.

Czas wolny jest zjawiskiem społecznym związanym z warunkami środowiskowymi, w których występuje. Specyficzne czynniki środowiskowe wsi wywierają szczególnie wpływ na czas wolny dzieci. Ostatnio obserwuje się zmianę zapatrywania ludności wiejskiej na czas wolny. Rosnąc powoli różnicowanie zawodowe, poziom wykształcenia mieszkańców wsi oraz wpływ środków masowego przekazu powoduje zapotrzebowania na różne zajęcia w czasie wolnym. Jak wiadomo z badań większa część mieszkańców wsi podmiejskiej to ludność nierolnicza. W związku z tym ich czas wolny nie jest już w tak dużym stopniu uzależniony od pór roku i prac polowych. Z drugiej jednak strony warunki dojazdu do i z pracy, odległość

od sieci punktów handlowych, usługowych znacznie ogranicza jego budżet. Dzieci wiejskie posiadają również o wiele więcej czasu wolnego niż dawniej, gdyż zmniejszyło się znacznie obciążenie ich pracą w gospodarstwie. Zmienił się nie tylko zakres, charakter pracy dzieci na wsi, lecz również motywacje rodziców. Wielu z nich mniej wymaga od dzieci pracy na rzecz domu lub gospodarstwa domowego.¹ Jednak bardzo często środowiska wiejskie nie dysponują odpowiednią liczbą miejsc, ośrodków przystosowanych do organizowania zajęć rekreacyjnych (domy kultury, ośrodki TKKF, boiska i stadiony, kina itp.). Brak jest instytucji, organizacji społecznych i kulturalnych organizujących czas wolny mieszkańców. Gęstość zaludnienia na wsi jest mała. Powoduje to zmniejszenie różnorodności i częstotliwości wszelkiego rodzaju kontaktów społecznych między ludźmi żyjącymi w określonym środowisku. Zjawisko to ma duży wpływ na czas wolny. Znacznie lepsze są warunki do organizowania czasu wolnego, projektowania urządzeń rekreacyjnych w środowisku skoncentrowanym, gdy chodzi o miejsce zamieszkania, niż tam, gdzie to skupienie jest rzadsze. Jak wynika z badań istnieje przywiązanie do pewnych form spędzania czasu wolnego, rozrywki i zabawy (zwyczaj, obrzędy, muzyka). Niewątpliwie tradycje kulturowe wsi przyczyniają się do aktywizacji czasu wolnego ludzi, wywołują w nich nowe zainteresowania i hobby. Dużą rolę w przygotowaniu dzieci wiejskich do racjonalnego korzystania z czasu wolnego odgrywa tak jak i wcześniej szkoła. Bardzo często jest ona jedyną instytucją zajmującą się w jakimś stopniu problemem na terenie wsi.² Niestety ograniczenie środków finansowych na zajęcia pozalekcyjne, tak jak i w mieście, zredukowało działalność szkoły wiejskiej w tym zakresie do minimum, co szczególnie w tym środowisku jest niekorzystne dla pełnego rozwoju psychicznego i fizycznego dziecka. Wiadomo przecież, że odległość od środków kulturalnych prowadzących działalność pozaszkolną w mieście jest duża. A to uniemożliwia najczęściej właśnie dzieciom wiejskim korzystanie z nich. A zatem z tych względów, jakoś i organizacja czasu wolnego uczniów zależy przede wszystkim od rodziny. Rodzina organizując wypoczynek w sposób właściwy uczy takiego spożytkowania czasu, który wpływa na realizację potrzeb społecznych dziecka. Dostarczone przez rodziców wzory spędzania czasu wolnego utralają się tworząc pewne zwyczaje, stają się obowiązującym sposobem zachowania, umacniają więź rodzinną.³

Jak wynika z prowadzonych badań przez Z. Kwiecińskiego, S. Kawuli, K. Przeclawskiego wieś stwarza dogodne warunki do uprawiania różnych form aktywności ruchowej – wycieczki rowerowe, spacer, gra w piłkę, badminton, siatkówka itp. Wypoczynek sobotnio-niedzielny powinien obfitować w tego rodzaju zachowania.

¹ D. Markowska: Rodzina w społeczności wiejskiej – ciągłość i zmiana. Warszawa 1976, s. 199

² K. Czajkowski: Wychowanie do rekreacji. Warszawa 1979, s. 27–31

³ J. Maciaszkowa: Rodzina jako środowisko wychowawcze. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1981, nr 4

Wspólne zaplanowanie i organizacja zabawy, uczestnictwo całej rodziny stanowi dla dziecka niepowtarzalną okazję do nabywania nawyków i umiejętności miłego i przyjemnego spędzania czasu wolnego.⁴

W rodzinnym wychowaniu dotyczącym właściwego spędzania czasu wolnego dziecka konieczne jest spełnienie następujących warunków:

- zapoznanie się rodziców z zadaniami czasu wolnego i formami jego realizacji,
- dawanie osobistego przykładu organizowania własnego czasu wolnego,
- zapewnienie przez rodziców odpowiedniego sprzętu do zajęć turystycznych, sportowych itp.,
- zachowanie kultury wypoczynku, właściwe korzystanie z miejsc wypoczyniania.⁵

Problem wpływu współczesnej rodziny wiejskiej na jakość i organizację czasu wolnego dzieci jest jeszcze w literaturze pedagogicznej mało zbadany. Zatem podjęto próbę rozpoznania tej kwestii realizując badania empiryczne na terenie szkół wiejskich na Śląsku w 1996 roku.

Z podjętej problematyki badawczej i przedmiotu badawczego wyłoniły się następujące problemy badawcze:

- W jaki sposób środowisko rodzinne wpływa na sposoby spędzania czasu wolnego dzieci?
- W jaki sposób organizacja dnia w rodzinie wpływa na budżet czasu wolnego dzieci wiejskich?
- Czy istnieje zależność między sposobami spędzania czasu wolnego przez rodziców, a sposobami spędzania czasu wolnego dzieci ?
- Jakie działania należy podjąć, aby oddziaływanie domu rodzinnego w zakresie organizacji czasu wolnego dzieci przyniosło pożądane efekty ?

Dla rozwiązania sprecyzowanych problemów badawczych zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Umożliwia ona gromadzenie wiedzy o przymiotach strukturalnych i funkcjonalnych zjawisk społecznych, o opiniach i poglądach wybranych zbiorowości; posiadających znaczenie wychowawcze.⁶

Metoda ta została zrealizowana za pomocą takich technik badawczych jak:

- ankietę standaryzowaną dla dzieci, której celem było uzyskanie informacji na temat budżetu i form spędzania czasu wolnego przez uczniów, wykonywanych obowiązków domowych ;
- ankietę standaryzowaną dla rodziców, której celem było zebranie informacji na temat warunków mieszkaniowych i materialnych rodzin, organizacji dnia

⁴ Z. Kwiciński (red.): Organizacja czasu wolnego dziecka wiejskiego. Warszawa 1976; S. Kawula: Swoistość warunków wychowawczych w rodzinie wiejskiej. „Klasy Łączone” 1973, nr 1; K. Przeciawski: Czas wolny dzieci i młodzieży w Polsce. Warszawa 1978

⁵ K. Czajkowski: Wychowanie do rekreacji, Warszawa 1979, s. 138-146

⁶ T. Piłch: Zasady badań pedagogicznych. Warszawa 1995, s. 49

dziecka w rodzinie, sposobu spędzania czasu przez rodziców, ich udziału w organizowaniu rekreacji dzieci;

- test niedokończonych zdań dla uczniów, dzięki któremu zebrano informacje dotyczące aspiracji, marzeń, zainteresowań dzieci w zakresie czasu wolnego, ich planów na przyszłość.

Badaniami objęto 45 uczniów w tym 24 dziewcząt i 21 chłopców z klas III oraz ich rodziców i nauczycieli.

Prawie 1/3 badanych rodzin (tj. 31,1%) posiada gospodarstwo rolne lub hodowlane. Tylko 11,1% rodzin posiada mały sad, ale aż 71,1% dysponuje ogródkiem przydomowym. Część każdego ogrodu rodziny przeznaczają na kwiaty ozdobne, pozostała to zwykle ogródek warzywny. Fakt posiadania własnych terenów zielonych, własnego podwórka ma znaczny wpływ dla regeneracji sił psychofizycznych ich właścicieli, w tym i dzieci. Mają one większą możliwość korzystania w każdej wolnej chwili z zabaw ruchowych na podwórku. Ponadto drobne prace w ogródku lub sadzie, to również forma kontaktu z przyrodą. Wpływa to na kształtowanie się u dziecka właściwego stosunku do otaczającego go świata przyrody. Wielu badaczy podkreśla potrzebę i wychowawcze znaczenie wdrażania dziecka do zrytmizowanego trybu życia.⁷

Wśród 45 badanych rodzin tylko 14 dzieci (zdaniem rodziców) posiada stały rozkład dnia, pozostałe takim nie dysponują. Tak więc wdrażanie dzieci do racjonalnego i planowego gospodarowania czasem powinno stanowić dla większości rodzin podstawowe zadanie wychowawcze. Troje rodziców w ogóle nie określiło czasu trwania podstawowych czynności wykonywanych przez własne dziecko w ciągu dnia, a tym samym nie określiło czasu ich rozpoczęcia i zakończenia.

Zapewnienie dziecku warunków do regularnego i wczesnego udawania się na spoczynek nocny ma ścisły wpływ na jego rozwój fizyczny i psychiczny. Dzieci wypoczęte, wyspane są bardziej aktywne, mają lepsze samopoczucie w szkole i w domu. Zbyt mała ilość snu może u dzieci wywołać stan rozdrażnienia, skłonność do konfliktów, niechętny stosunek do obowiązku.

Z ankiety dla rodziców wynika o jakiej porze dziecko kładzie się spać. Jak wynika z uzyskanych danych 33,8% uczniów sypia po 10–11 godzin na dobę. U pozostałych uczniów czas ten wynosi od 9,5 do 9 godzin.

W rozkładzie dnia dziecka bardzo ważny jest czas na posiłki. Ogólnie wynosi on w badanych rodzinach 1 godzinę (54,8%).

Największa ilość czasu przeznaczona na ten cel to 1,5 godziny (45,2%). Jeżeli chodzi o pory spożywania posiłków, to wszyscy uczniowie jedzą śniadanie w godzinach od 7 do 7,30.

⁷ M. Grochociński: Przygotowanie dzieci do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego. Warszawa 1979

Natomiast pora obiadów i kolacji nie została już tak dokładnie sprecyzowana. Tylko w 10 rodzinach (23,8%) czas ten jest precyzyjnie ustalony i przestrzegany tzn. obiad 13,30 do 14,00, a kolacja 19 do 19,30. W pozostałych rodzinach posiłki te spożywane są w różnych porach, dlatego też są trudności w ustaleniu ich czasu. Przyczyny takiego stanu rzeczy są związane z tym, że większość matek i ojców pracuje zawodowo i nie są w stanie zapewnić dziecku stałych godzin posiłku.

Wszyscy uczniowie w godzinach od 8,00 do 12,00, lub 13,00 przebywają w szkole. Czas po przyjściu ze szkoły przeznaczają na pomoc w domu lub w gospodarstwie, odrabianie zadań domowych oraz na dowolne zajęcia. Udział dzieci w pracach gospodarstwa domowego w ich własnym środowisku rodzinnym jest na ogół zjawiskiem powszechnym. Wykonywanie drobnych prac domowych jest doskonałą formą odprężenia dla dziecka zmęczonego nauką w szkole i w domu. Niezależnie od jego wieku i rodzaju wykonywanych czynności należy zawsze uświadamiać mu czemu służy jego praca i jakie ma znaczenie dla rodziny. Samodzielne wypełnianie przydzielonych obowiązków wyrabia u dziecka poczucie odpowiedzialności za własną pracę, wdraża je do systematycznego, sprawnego działania.⁸

Z uzyskanych danych wynika, że 47,6 % dziewcząt i 20% chłopców pomaga w prowadzeniu domu. Ich praca polega na: sprzątaniu własnego pokoju lub całego mieszkania, zrobieniu drobnych zakupów, prasowaniu, zmywaniu naczyń, opiece nad rozeństwem, podlewaniu kwiatów, obieraniu ziemniaków, wynoszeniu śmieci, sprzątaniu podwórka, pracy w ogródku. Natomiast w gospodarstwie pomaga 11,9% chłopców. Ich praca to karmienie kur, kaczek, królików, psów, noszenie słomy. Na te wszystkie prace przeznaczali przeciętnie od 1 do 2 godzin dziennie. Jest to stosunkowo duże obciążenie ucznia w młodszym wieku szkolnym. Nie zostały również ściśle określone przedziały czasowe (pory dnia), w których dzieci wykonują te prace, a to może wpływać na dezorganizację rozkładu dnia. Praca dzieci w gospodarstwie domowym jest zjawiskiem pozytywnym pod warunkiem, że nie narusza zasadniczo dobowego rozkładu zajęć ucznia i nie stanowi dodatkowego przeciążenia pracą. Nie może ona również przekraczać jego możliwości i umiejętności.

Duży wpływ na rozkład dnia posiada także czas odrabiania zadań domowych. Z analizy przeprowadzonych badań wynika, że dzieci są przeciążone nauką w domu. Normy higieniczne dla tego wieku to 0,5 do 0,75 godziny. W każdym badanym przypadku zostały one przekroczone. Poza tym 28 dzieci nie posiada stałego czasu odrabiania lekcji. Zdaniem B. Wilgockiej-Okoń najodpowiedniejszym czasem do odrabiania lekcji są wczesne godziny popołudniowe. Po przyjściu ze szkoły, zjedzeniu obiadu i 2–3 godzinnym odpoczynku dzieci powinny zabrać się do nauki.⁹

⁸ J. Pielkova: *Moje dziecko jest niegrzeczne*. Warszawa 1980

⁹ B. Wilgocka-Okoń: *Organizacja pracy i odpoczynku ucznia*. Warszawa 1964

Ostatnim elementem w rozkładzie dnia ucznia i najbardziej interesującym ze względu na podjęty temat jest czas przeznaczony na zajęcia dowolne, czyli tzw. czas wolny dziecka. W celu uzyskania odpowiedzi jaką ilością czasu wolnego dysponuje uczeń kl. III na wsi zsumowano przeciętne dzienne zużycie czasu na poszczególne zajęcia. W ten sposób otrzymano ogólną ilość zużytego przez ucznia na różne potrzeby czasu w ciągu doby. Pozostała ilość czasu stanowi właśnie czas wolny dziecka. Przeciętny dzienny budżet czasu wolnego wynosi 4,5 godziny. Jak wynika z uzyskanych wyników 4 dzieci przeciętnie dysponuje w ciągu dnia tylko 3 godzinami czasu wolnego, 6 dzieci – czterema oraz 35 dzieci 5 godzinami. Jest to poniżej normy, gdyż dla tego wieku wynosi ona 6,5 godziny. Niepokojące jest to, że jedynie w 13 rodzinach dziecko ma stałą, określoną porę w ciągu dnia na zajęcia dowolne i odpoczynek, tj. 14,00 do 17,00. W pozostałych, rodzice nie określili pory dnia. Ograniczyli się tylko do podania przeciętnego czasu trwania zajęć dowolnych. Można więc przypuszczać, że dzieci z tych rodzin spędzają wolny czas w różnych porach dnia, żywiołowo i chaotycznie. Jest on często najmniej organizowanym elementem dnia w badanych rodzinach. Hamuje to, jak wynika z ustaleń pedagogów, w znacznym stopniu odpowiedni i pełny rozwój więzi rodzinnych oraz sfery emocjonalnej dziecka.

Ustalono też budżet czasu wolnego w opinii dzieci. Na podstawie przeprowadzonych ankiet i testów niedokończonych zdań stwierdzono, że 47,6% chłopców i 20,8% dziewcząt uważa, że ilość czasu wolnego jakim dysponują w ciągu dnia jest „za małą, niewystarczającą”. Jak wynika z uzyskanych danych 66,7% badanych dzieci jest zadowolonych z długości trwania czasu wolnego. Pozostała część, tj. 33,3% uważa, że ten czas jest za krótki. Natomiast wszyscy rodzice (100%) zgodnie stwierdzili, że ich dziecko ma wystarczającą ilość czasu wolnego na odpoczynek, a przecież z ustaleń wynika, że czas wolny każdego badanego ucznia jest niższy od normy. Dlatego też konieczna jest pedagogizacja rodziców w tym względzie.

Bardzo ważnym zagadnieniem jest również sposób postrzegania czasu wolnego przez dzieci, bo od tego zależeć będzie jego jakość.

Zadanie: „Czas wolny jest po to, aby...” uzupełniali następująco:

„...aby bawić się” – 26 dzieci, tj. 57,8% badanych,

„...aby odpocząć od szkoły” – 13 dzieci, tj. 28,9%,

„...spędzić go mile i przyjemnie” – 6 dzieci, tj. 13,3%.

Większość uczniów podkreśla dwie zasadnicze funkcje czasu wolnego jakim są wypoczynek oraz rozrywka. Czas wolny ma zapewnić organizmowi odprężenie po nauce, ma stworzyć warunki do odnowy sił, a ponadto ma przynieść radość, przygodę, zabawę, atrakcję i emocje. Uczniowie definiują ten czas zgodnie z złożonymi potrzebami, dążeniami i pragnieniami. Wzory, nawyki i umiejętności organizowania czasu wolnego dziecko nabywa przede wszystkim w domu rodzinnym.

Rodzina, jak pisze A. Tchorzewski, stanowi ośrodek uczenia się życia. Istota edukacji w rodzinie polega na ustawicznych propozycjach kierowanych przez

rodziców do swoich dzieci, dotyczących zasad i wartości, które są przez nich akceptowane, przyjmowane lub odrzucane.¹⁰

Dlatego szczególnego znaczenia nabiera fakt w jaki sposób rodzice spędzają czas wolny, jakie dominują u nich formy wypoczynku, jaki jest ich budżet czasu wolnego. Najwięcej czasu wolnego badani rodzice posiadają w niedzielę. Aż 24 badanych, tj. 53,3% ma wtedy wolny cały dzień, a dla 46,7%, tj. 21 rodziców czas ten przeciętnie wynosi 7 godzin. W sobotę dysponują oni średnio 5 godzinami czasu wolnego. Natomiast w dni robocze budżet czasu kształtuje się nierównomiernie. Przeciętnie waha się on w granicach od 1 do 2 godzin i zwykle w porach wieczorowych, tj. między 18,00 a 21,00. Z analizy uzyskanych danych wynika, że przynajmniej w sobotę i niedzielę badani rodzice posiadają dostateczne warunki, aby opiekować się dziećmi w swoim czasie wolnym. W ciągu tygodnia jest to już bardziej utrudnione, ze względu na przedział czasowy – godziny wieczorowe, w jakich rodzice posiadają chwilę wolnego czasu.

Preferowany przez rodziców model spędzania czasu wolnego stanowi istotny czynnik determinujący rzeczywisty styl życia dzieci w tym czasie.

Od wiedzy, zainteresowań rodziców tematyką wypoczynku, zależą działania przez nich podejmowane w celu służenia radą i pomocą w zakresie lepszego wykorzystania czasu wolnego przez dzieci.

Informacji dotyczących poglądów rodziców na dane zagadnienie dostarczyła analiza przeprowadzonych ankiet. Większość rodziców, tj. 66,7% jest zadowolona ze sposobu, w jaki ich dziecko spędza czas wolny. Pozostała część, tj. 33,3% jest zdecydowanie niezadowolona.

Jak wynika z badań, mimo trudności w gospodarowaniu czasem wolnym w rodzinach, 73,3% dzieci spędza często swój czas wolny z rodzicami. Natomiast pozostała część, czyli 26,7% bardzo rzadko przebywa z nimi w chwilach wolnych. Przeciętnie rodzice poświęcają dziecku około 1–1,5 godziny dziennie.

Na podstawie przeprowadzonych badań i uzyskanych wyników oraz w oparciu o literaturę pedagogiczną i psychologiczną stwierdzono, że jakość i organizacja czasu wolnego dziecka jest ściśle uzależniona od jego środowiska rodzinnego.

Jak wynika z badań dominujące formy wypoczynku rodziców to: oglądanie telewizji (71,1% badanych), spacerowanie (68,9%) i czytanie książek (64,4%). Większość z nich, bo 73,3% często przebywa w czasie wolnym z dzieckiem lub też zachęca go do podejmowania różnego rodzaju aktywności.

Alc tylko nieliczni, bo 11,1% zapewniają wychowankowi ku temu odpowiednic z pedagogicznego punktu widzenia warunki.

¹⁰ A. Tchorzewski : Wychowawcze funkcjonowanie rodziny. „Oświata i Wychowanie” 1989, nr 36

Reasumując należy stwierdzić, że wyniki badań wykazały zjawisko ubożenia form spędzania czasu wolnego rodziców i dzieci na wsi, co jest niepożądane. Wynika ono z braku świadomości i pedagogicznego przygotowania rodziców do pracy wychowawczej. Konieczne zatem jest wzbogacenie wiedzy rodziców na temat różnorodnych form zajęć i ich znaczenia dla rozwoju psychofizycznego dziecka. Uznano za istotne zorganizowanie intensywnej w tym zakresie pomocy rodzinie przez zaprogramowanie pedagogizacji rodziców.